

Slovo od »kurenta« Naceta – pustovanje v Ribniški dolini nekoč in danes

Pustni čas je v ljudskih predstavah pomemben mejnik, ki ločuje zimski in pomladni čas. Ni čudno, da so maškare nekoč hodile po vaseh že po svečnici. V človeški naravi je, da čakamo na prihod svetlobe, daljših dni in pomladnega časa. Zgovorno je že ime praznika, ki naj bi izhajalo iz skovanke »mesopust«, kar bi bil dobeseden prevod latinske besede »carnaval«. To kaže, da so si ljudje po obilici praznikov in obdobja kolin izbrali ta praznik tudi za začetek posta, ki se začne na pepelnično sredo in traja do velike noči. Rek pravi, da morajo biti ljudje ob pustu siti in napiti. Poglejmo si, kaj o ribniškem pustu pravijo terenske in arhivske raziskave, ki smo jih pridobili v knjižnici v sklopu domoznanske dejavnosti.

Pustovanje ima v Ribniški dolini dolgo tradicijo. Praznovanje mejnika pospremijo različne domiselne pustne šeme, ki se norčujejo in izvajajo burke. Ribniška poimenovanja našemljencev so mačkore, mačkorce; še leta 1948 naj bi bilo znano tudi poimenovanje »kurenti«. Pustni karneval so leta 1956 v humornem vabilu imenovali kurentovanje, ki ga je prirejalo Društvo prijateljev Kurenta iz Ribnice. V pustnem času v manjših slovenskih mestih

oblast prevzamejo mačkore, vodja ribniškega pustovanja pa je bil nekdaj Gelze, ki so ga hudomušno preimenovali v »predsednika zveze norcev«. Prvotno so pustovanje organizirali ribniški tržani, od leta 1995 ga prireja Pustno društvo Goriča vas. V nadaljevanju si poglejmo, kakšne šege in pustne maske poznamo na območju Ribniške doline.

Začnimo z zavetnikom pusta. V različnih krajih na Slovenskem, ne samo na Ptuj, je zavetnik pusta kurent, staroslovensko božanstvo pijače, pomladi, glasbe in zabavljaštva. O kurentu v Ribnici priča že zapis z začetka devetnajstega stoletja, ki ga je zapisal ribniški graščak Anton Rudež: »Sveti Kurent je bil neki človek, ki je igral gosli. Ko je igral, je moral vsak plesati. Nekoč je srečal neko žensko s košem, polnim jajc. Poskusil je, da bi mu jih nekaj dala, vendar mu je odrekla. Začel je igrati na svoje gosli, kar je žensko tako plesno razgrelo, da je pri tem razbila vsa jajca. Nato so ga dali pred sodišče in obsodili na vislice. Rešile so ga njegove gosli. Začel je igrati nanje, rabljevi pomočniki so začeli plesati, on pa je izbral priložnost in ušel. Nekoč je nekemu revežu podaril suktnjo in si je tako zaslužil nebesa.«

Spomin na smrt in pokop »grešnega kozla« se je ohranil v šegi pokopavanja Naceta, ki ga Ribničani imenujejo tudi »kurent«. Nekdaj je bil glavna atrakcija pustovanj. Pokop se je odvijal na pepelnično sredo, ki je v krščanski tradiciji praznik smrti in vstajenja. V ljudskem mišljenju simbolizira ritualni pokop zime (starega leta) in rojstvo pomladi (novega leta). Slamnatega kurenta so nekoč pokopavali v Sodražici, Ortneku, Žlebiču, Gorenji vasi, Dolenji vasi in najbolj imenitno v Ribnici. Priprava na pokop kurenta Naceta se je po tradiciji začela pri Gelzetovih. Gelze je za slamnatega moža uporabil kakšno boljšo obleko. Položili so ga na nosila in v sprevedu obiskali vse ribniške gostilne. V Jugoslaviji je bila zadnja postaja pred pogrebom v gostilni Klo, kjer so do pepelnične srede hodili domačini kropiti in žalovat za Nacetom. V pogrebnem sprevedu je zvonil burovž, ob njem sta hodila v duhovnika našemljen fant in ministrant, ki sta vihtela kadilnico, v kateri so se žgali obrezki konjskih kopit. Med pogrebci je glasno jokala njegova vdova Urša. Naceta so na koncu zažgali in vrgli v vodo s Francoskega mostu v Ribnici. Na pokopu Naceta so brali šaljive litanije,

Ženin in nevesta: France Klum (Jež) iz Gorenje vasi in Ančka Debeljak (Kramarčkova) s trga (vir: fototeka Muzeja Ribnica).

Burovž Anton Žuk z Mlake (vir: fototeka Muzeja Ribnica).

ki so povzemale »grehe« preteklega leta. Na tnalu so bili tudi neporočena dekleta in možje, predvsem pa politika. V sokolskih časih so bili na tapeti klerikalci. Politiki in družbenemu dogajanju niso prizanesli niti v času Jugoslavije. Šli so tako daleč, da je bil pokop kurenta po letu 1980 za nekaj let prepovedan, organizatorje pa so zaprli. Šega se je izvajala še v prvih letih po osamosvojitvi Slovenije. Kasneje je zamrla in z njo tudi organizacija pusta na ribniškem trgu. Zadnja leta se govori o pobudah po obuditvi tradicije. Šego občasno še oživljajo pred kočjo pri Francetovi jami in v Goriči vasi. Pokopavanje pusta je prisotno tudi drugod, vendar je ribniška različica po svoji vsebini in lokaciji edinstvena.

Prvi znanilci pustnega časa so korobači oziroma gajžlarji, možje z biči, ki na debeli četrtek pokajo in s tem naznanjajo prihod burovža. Znano je, da pokajo v Ribnici, nekoč so tudi v Lipovcu, najbrž tudi v drugih krajih doline. Tradicionalna pustna maska Ribniške doline je burovž – mož, oprt z do deset kilogramov težkim kravjim zvonom, po katerem je dobil ime. Drži ga z obema rokama in naslanja na debelo podloženo koleno. Med hojo glasno pozvanja in odganja zimo. Tako kot večina tradicionalnih pustnih likov je šel tudi burovž skozi vizualne spremembe. Na začetku dvajsetega stoletja je bil oblečen v obleko, sešito iz starih cunj, na glavi je nosil star cilinder, kasneje pa si je nadel pustno pokrivalo v stožčasti obliki. Danes je oblečen v rjavo-bel kombinezon. Pred drugo svetovno vojno je »burovž« nosil Anton Žuk z Mlake. Prvotni burovž je bil last Bregarjeve hiše, star pa naj bi bil že več kot dvesto let. Prvi burovž ni bil obarvan, današnjega krasijo žive barve. Lik burovža so poznali tudi v drugih krajih Ribniške doline. V ustnih in pisnih virih ga srečamo še v Dolenji vasi in Ortneku, kjer pa šega ni več živa. Ob burovžu je v Ribnici stalna maska tudi že omenjena čarovnica Urša z metlo, ki podi otroke. Nekdaj je pri kurentovem pogrebu nastopala kot njegova vdova.

Domiselni in šegavi Ribničani si vsako leto izmislijo še kaj posebnega. Skupne maske so tematske, pogosto se navezujejo na odmevne dogodke minulega leta. V tridesetih letih prejšnjega stoletja so naredili tako

velikega lesenega prašiča, da je v njem igrala celotna sokolska godba na pihala.

Svojevrsne pustne maske in sprevođe so imeli tudi drugi kraji Ribniške doline. V Goriči vasi se vaški fantje napravijo v kamelo (komajla). Narejena je tako, da odpira gobec, v katerega ji mečejo krofe. S kamelo pridejo na ribniški trg in se pridružijo povorki. Kamelo zaradi svojega eksotičnega videza poznajo tudi na drugih pustovanjih na Slovenskem. V Sodražici je bila stalna živalska maska medved.

Zanimivo in posebno praznovanje pusta je bilo na območju Ortneka in Velikih Poljan. Poljanci pust imenujejo »durla«. Podobno kot v Goriči vasi tudi tam poznajo kamelo, ki jo imenujejo durla, v poljanski pustni povorki pa so bili še kurent, jajčarica, ki pobira darove, starešine, godec in poročni par Tastar in Tastara. Te poročne maske so značilne za celotno Slovenijo, najdemo jih celo na Češkem in Slovaškem. Poročni par so poznali tudi na Bregu in v Ribnici. Sta oddaljen spomin na staro poročno navado; poroke so običajno potekale do predpustnega časa, saj je bilo v tem obdobju manj kmečkih opravil, večja pa je bila tudi zaloga hrane, zato še danes živi pravilo, da lahko prideš na poroko nepovabljen zgolj v primeru, če si oblečen v maškaro. Na to se navezuje tudi pustna šega, imenovana »kleištram ofirat«, pri kateri so hodili dražiti neporočena dekleta. Na strehe hiš so jim nastavljali slamnate može, vlekli so ploho in »žagali babo« – požagali so hlod ali desko. Fantom, ki so preklicali poroko, so s tem namenom postavili slamnato punco.

V Dolenji vasi in Prigorici sta se ohranili dve pričevanji o pustnih oračih. Starodavna pustna maska je bila nekoč splošno razširjena po slovenskem prostoru, danes živi v sosednjem Dobropolju ter okolici Ptujja in Haloz, kjer sprevod oračev vodi kurent. Pripovedovalka iz Dolenje vasi jih je opisala tako: »Spređaj pustnega sprevođa je šla plužna – taka, ki je za orat. Spređaj sta bili dve mačkori, ki sta bili kot vprega – in to je šlo po vasi. Podobni so bili tistim na Ptujju. Bosanske bunde (star. izraz za bundo iz kožuha) so si narobe oblekli, pa je bilo. Razcefrani so bili in burovže so imeli okoli.«

Ob ustanovitvi Pustnega društva Goriča vas so začele nastajati sodobne tradicijske maske, kot so: zlata ribica in velikan ter krošnjari. Pustni karneval je zaradi večletnih težav s financiranjem stagniral, lani pa je s svežo društveno postavo dobil nov zagon za delo. Nekdaj je ob boku Ptujja in Cerknice veljal za največji pustni karneval v samostojni Sloveniji. Številne pustne maske in šege se do danes niso ohranile, zato se postavlja vprašanje o njihovi revitalizaciji. Starejše generacije se še spominjajo starih mask, živi so tudi posamezniki, ki so sodelovali pri pustnih povorkah. Tudi slikovno gradivo se morda še skriva v kakšnem starem zaprašnem albumu. Odgovor se skriva v mlajših generacijah, od katerih je odvisno, ali bodo izročilo ohranile oziroma obudile pred pozabo.

Domen Češarek,

Knjižnica Miklova hiša Ribnica

Literatura

Češarek, Domen: Tam med Malo in Vélíko goró. Ribnica: Knjižnica Miklova hiša Ribnica, 2019.

Kumer, Zmaga: Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Ljubljana: ZRC SAZU, 1968.

Popit, Ilija: Od volkodlaka do Klepca. Radovljica: Didakta, 2010.

Pustovanje v Ribnici. Ribnica: Osnovna šola dr. Franceta Prešerna, 1999/2000.

Vlašič, Stella: Družabno življenje v Ribnici v 50. in 60. letih 20. stoletja. Ljubljana: Etnologija in kulturna antropologija, 2019.

Bloška resnica o Martinu Krpanu

Ste se že kdaj vprašali, od kod je bil Martin Krpan, Levstikov domišljjski lik, ki nas še danes navdušuje kot nacionalni literarni junak? Član *Društva prijateljev Martina Krpana Bloke* Franc Hiti je v torek, 21. januarja, v Miklovi dvorani predstavil izbor zgodovinskih dejstev o obstoju Vrha pri Sv. Trojici na Blokah, kraju bivanja Martina Krpana; Krpana si namreč za svojega lasti tudi občina Pivka, ki ga je upodobila tudi v svojem grbu. Iz tega razloga so Bločani ustanovili *Društvo prijateljev Martina Krpana Bloke*, ki proučuje to vprašanje.

Hiti je predavanje začel s Franom Levstikom, in sicer časom od njegovega rojstva do odhoda septembra 1858 za domačega učitelja k Miroslavu Vilharju na grad Kalc. To je bil glavni argument Pivčanov, da je Levstik idejo za povest o Krpanu dobil, ko je bil domači učitelj pri Vilharju, saj je Sv. Trojica tudi v pivški občini. Povest je bila objavljena v *Slovenskem Glasniku* že pred njegovim odhodom v Pivko, zato ta trditev ne drži. Člani društva so prepričani, da je že literarni zgodovinar Anton Slodnjak Pivčane podučil, da njihova trditev teoretsko in praktično ni realna, saj je že ob prvi izdaji povesti Martin Krpan leta 1934 v opombi zapisal: »Vrh je vasica na Blokah blizu izvira Iške.« Po Slodnjakovi smrti leta 1983 in s pridobitvijo samostojne občine so Pivčani ponovno začeli s prilaščanjem in potvarjanjem resnice o Martinu Krpanu ter predelavo in dodelavo Levstikove literature. To je razvidno v dveh delih, in sicer delu *Martin Krpan z Vrha* iz leta 2009 in delu *Martin Krpan in pritlikavec*, ki je izšlo leto kasneje. V teh dveh delih so načrtno dodajali omembo Pivke, da bi s tem zgodbo približali svojim krajem. Pivčani namreč niso nikoli ugotovili, kje je vasica z imenom Vrh. Nikakor pa ne morejo

spremeniti stavka iz povesti, kjer Fran Levstik napiše v sedanjiku: »V Notranjem stoji vas, Vrh po imenu.« Kje je bil torej Vrh pri Sv. Trojici? V nadaljevanju je Hiti na kratko predstavil tri znane zagovornike bloškega Martina Krpana, ki so tematiko proučevali že v preteklosti: Toneta Urbasa iz Cerknice, Slavka Petriča, avtorja knjige *Boj za Krpanovo dediščino*, ki jo je izdal leta 2011, in domačina Jožeta Lavriča Cascia iz Nove vasi, ki je v svoji knjigi z naslovom *Bloke, središče Kranjske* leta 2013 objavil *Popotnikov koledar za slovenske učitelje iz leta 1892*. Na 85. strani tega koledarja piše: »Vrh pri Sv. Trojici (Šola za silo) – župnij. učitelj: Jan Simon.« Simon Jan je bil župnik pri Sv. Trojici na Blokah od leta 1864 do leta 1899 – do upokojitve. Zapis iz koledarja kaže, da je vas tedaj še obstajala. Omenil je še Ilija Popita, pravnika in novinarja, ki je med letoma 2004 in 2016 v časopisu *Slovenska folkloristika* objavil pripovedi ljudi iz Zavrha nad Iško. Ena izmed njegovih desetih pripovedi nosi naslov »Boj Vrhov za Krpana«. V njej Jože Baraga iz Zavrha točno opiše, kje je bila vas Vrh nad Sv. Trojico na Blokah.

Za konec je razkril še dve zanimivi resnici o Martinu Krpanu. Krpan je tovoril angleško sol, to pa ni kuhinjska sol (natrijev klorid), temveč epsomit, grenka sol ali angleška sol. Druga resnica pa je, da Martin Krpan ni bil ne tihotapec ne »švercer«. V njegovem času je bil Trst prav tako kot celotna Slovenija avstrijski. Torej Martin Krpan ni prečkal nobene državne meje. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika piše, da je »švercer« ali tihotapec tisti, ki ilegalno prenaša blago prek državne meje. Na vprašanje enega izmed poslušalcev, kje sta se srečala Krpan in cesar Janez, je bil njegov odgovor: v Martinjaku (kraj etimološkega iz-

vora imena Martin). To je kraj, ki je oddaljen dve uri hoda od Svete Trojice, kar potrdi tudi Krpan, ki cesarju odgovori: »Doma sem pa z Vrha od Svete Trojice, dve uri hoda od tukaj.« Hiti je dodal, da je verjetno cesar Janez preupal in zamenjal konje na Turjaku. S Turjaka pa je logična in najkrajša pot čez Bloke v Trst. Hiti je bil vesel ponovnega srečanja z gospo Tanjo Debeljak, ki mu je ob njunem prvem srečanju leta 2013 podarila zadnji izvod knjige *Popotovanje k Levstiku* avtorja Janeza Debeljaka, njenega moža. Dejala mu je, da sta bila oba z možem prepričana, da je Fran Levstik svojo povest o Martinu Krpanu krajevno in značajsko umestil v vas Vrh pri Sv. Trojici na Blokah.

Kot zanimivost naj omenim, da imamo Ribničani in Bločani nekaj skupnega. S podobnimi vprašanji so se namreč ukvarjali ribniški kulturniki, predvsem dekan Anton Skubic, ki je v svojem prispevku *Čigav je J. Gallus-Petelin?* dokazoval, da je bil Jakob Petelin Gallus rojen v Ribnici in ne v Idriji.

Bloška resnica o Martinu Krpanu je zanimiv primer dobre prakse kulturnega in turističnega prebujanja krajevne skupnosti. Franc Hiti je zaključil, da na koncu ni pomembno, čigav je Krpan. Levstik ga je napisal za vse Slovence oziroma za vse, saj je povest prevedena v več kot trideset jezikov.

Domen Česarek,
Knjižnica Miklova hiša Ribnica

